

JEGYZETEK

- [1] Az általános iskolai nevelés és oktatás terve I. kötet. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 1977. 111/1977. (M. K. 11.) OM számú utasítás. 14. lap.
- [2] Idézett mű. II. kötet. 243. lap.
- [3] Az óvodai nevelés programja. Tankönyvkiadó, Budapest, 1971. 277. lap.
- [4] Idézett mű. 275. lap.
- [5] Ugyanott. 277. lap.
- [6] Az általános iskolai nevelés és oktatás terve II. kötet. 243. lap.
- [7] Ugyanott. 243. lap.
- [8] Az óvodai nevelés programja. 277. lap.

FARKAS KATALIN-VARGA SÁNDORNÉ DR.
Szeged

Megjegyzések a „Közösség és személyiség” témakörű osztályfőnöki órák megtartásához

Az új általános iskolai nevelés és oktatás terve sikeres realizálása az egész tanterület, valamennyi nevelési tényező tervszerű, átgondolt, koordinált pedagógiai munkáját igényli, de az eredményes alkalmazás egyik kulcsfontosságú tényezője mégis az osztályfőnök.

Az osztályfőnök, mint osztálya közösségének felelős vezetője az osztályába tartozó tanulókkal közösen elemzi, tervezi, szervezi az osztályközösség életét, segíti annak bekapcsolódását az iskola életébe. Az iskolai dokumentumok az osztályfőnöknek osztályfőnöki órát biztosítanak, amely a maga sajátos eszközeivel hozzájárul a tanulók személyiségének fejlesztéséhez az osztályközösség formálásához.

Az új nevelés- és oktatásterv¹ értelmében már az általános iskola 3. osztályától kezdve beépül a tanítási órák rendjébe az osztályfőnöki óra. Ismeretes, hogy négy koncentrikusan bővülő témakör folyamatos feldolgozására kerül sor a hat év folyamán. A négy témakör közül kiemeljük a „Közösség és személyiség” problémakört. A kiemelés a nevelőmunka egésze vonatkozásában nem jelent rangsorolást, de a közösség hatásrendszere megszervezése szempontjából lényeges színtérré válhat az osztályfőnöki óra. Ezen a fórumon lehetőség nyílik az osztályközösség munkájának, tevékenységének, életének folyamatos értékelésére, a további feladatok kijelölésére, esetleg ezek konkrét megszervezésére.

A nevelés és oktatás tervében ebben a témakörben: 3. osztályban 10; 4. osztályban 9; 5–8. osztályban osztályonként 11 téma szerepel. (Kötelező ebből mindössze: 2 óra az 5. és 8. osztályban; 1 óra a többi osztályban.) (A kötelező órákat a nevelési-oktatási tervhez hasonlóan aláhúzással jelezzük.)

Munkánkban az osztályfőnöki órákra készülő pedagógusoknak azzal szeretnénk segítséget nyújtani, hogy egyrészt rendszerezzük a feldolgozandó anyagot, másrészt néhány elméleti kérdés tisztázásának szükségességére hívjuk fel a figyelmüket.

Az összefüggések feltárása érdekében tíz témacsoportot határoztunk meg, és ezekbe rendeztük az említett 63 órát. A témacsoportba-rendezés lehetőséget biztosít arra, hogy áttekintsük: milyen feladatokat kell megoldania az osztályfőnöknek, vagyis nyomon követhető a sokszor megfogalmazott koncentrikus bővülés.

¹ Az általános iskolai nevelés és oktatás terve OM 1978. I. kötet. A közösségi nevelés tartalmi-logikai rendszere. Tanszéki Kutató Csoport Dokumentáció. Kézirat 1978.

A személyiség és közösség témakör témacsoportjai

1. *A közösség munkájának megtervezése:*
 Feladataink az új tanévrre (3. oszt.)
 Célok, tervek és feladatok a 4. osztályban (4. oszt.)
 Ötödikbe léptünk (5. oszt.)
 A közösség céljai a tanévrre (6. oszt.)
 A közösség céljai a tanévrre (7. oszt.)
 A közösség céljai a tanévrre (8. oszt.)
2. *A közösség életének megszervezése:*
 Megszervezzük az osztály életét (3. oszt.)
 Felnőttek és gyerekek (3. oszt.)
 Értékeljük közösségünket (4. oszt.)
 Fegyelem – fegyelmezettség (4. oszt.)
 Nagyobb közösségnek is tagjai vagyunk (4. oszt.)
 Együttműködés a közös tevékenységben (7. oszt.)
 Közösségi – közeleti aktivitás (7. oszt.)
 Vitákban formálódik a közvélemény (7. oszt.)
 Közösségek rendszerében (8. oszt.)
3. *A közösségi élet tartalma:*
 Osztályunk, iskolánk hagyományai (3. oszt.)
 Gazdagodik közösségünk élete (4. oszt.)
 Az osztály életrendje, házirendje (5. oszt.)
 Tartalmas vonzó élet a közösségben (5. oszt.)
 A tartalmas közösségi életért (6. oszt.)
 Új közösségi távlatok felé (8. oszt.)
 Élet a kisebb csoportban (8. oszt.)
4. *Kapcsolatok a közösségben, a kollektíva szerkezet*
 A jó pájtási kapcsolatokról (3. oszt.)
 Mindnyájan egymásért (3. oszt.)
 Milyennek látnak a társaim (3. oszt.)
 Személyes kapcsolatok az osztályban (5. oszt.)
 A gyermekkollektíva szerkezte (6. oszt.)
 A közösség rétegződése (6. oszt.)
5. *Egyén és közösség*
 Udvariasság a közösségben (3. oszt.)
 A közösség védi az egyént (5. oszt.)
 Tisztelet az ember iránt (7. oszt.)
- A közösségi gyermek (8. oszt.)
 Egyén és közösség (8. oszt.)
6. *Az osztály tisztségviselői, önkormányzata*
 A kollektíva tisztségviselői (4. oszt.)
 Részvétel az önkormányzat munkájában (5. oszt.)
 Közösségi megbízások, tisztségek (5. oszt.)
 A tisztségviselők és a többi gyermek (6. oszt.)
 Az önkormányzati vezetők (6. oszt.)
 Az osztály, a raj közössége (6. oszt.)
 Az önkormányzat működése (7. oszt.)
 Az iskolai önkormányzat vezetése (8. oszt.)
7. *Az egyén helye a közösségben. Az önismeret*
 Ki a példaképem? (4. oszt.)
 Milyen vagyok én? (5. oszt.)
 Helyem az osztályban (6. oszt.)
 Bírálat – önbírálat (7. oszt.)
 Milyen szeretnék lenni (7. oszt.)
 Harchan önmagunkkal (8. oszt.)
8. *Becsület – őszinteség – igazmondás – barátság*
 Becsületesség a társak között (3. oszt.)
 Őszinteség, titoktartás (5. oszt.)
 Igazmondás és hazugság (6. oszt.)
 Igaz barátok az osztályban (7. oszt.)
 Az okos segítség (8. oszt.)
9. *Lányok – fiúk kapcsolata*
 Lányok – fiúk az osztályban (4. oszt.)
 Fiúk és lányok barátsága (6. oszt.)
 Barátság, szerelem, szexualitás (8. oszt.)
 A házasság, a családtervezés (8. oszt.)
10. *A család, mint közösség*
 Szeretet és megbecsülés a családban (3. oszt.)
 A család örömei és gondjai (4. oszt.)
 A család: a szülők és gyermekek közössége (5. oszt.)
 A család gazdálkodó közösség
 A család a legkisebb közösség (6. oszt.)
 A szocialista család (7. oszt.)
 A család gyermeket nevel (7. oszt.)

A témakör eredményes feldolgozásához alapvetően szükséges, hogy a pedagógus tisztázzon egy elméleti kérdést: nevezetesen a közösség meghatározó ismérveit (mi teszi az osztályt közösséggé, „mitől” közösség a közösség).

Véleményünk szerint a közösség fogalmából kiindulva a fejlett tanulóközösséget determináló ismérveket a következőkben határozhatjuk meg:

1. Társadalmilag meghatározott *közös cél*, amely összhangban van az egyéni célokkal, érdekekkel. A célok kitűzése és megvalósítása szoros kapcsolatban áll a közösség fejlettségével. A közösségi nevelés hatékonysága érdekében el kell érünk, hogy a közös cél reális, mérhető és ellenőrizhető legyen. Az osztályfőnöki órák első csoportjába tartozó témák feldolgozása során lehetősége van az osztályfőnöknek kialakítani, megvitatni, módosítani a közösség tagjaival a „közös célt”.

2. Társadalmilag hasznos, konstruktív, folyamatos *kollektív tevékenység*, amely biztosítja a közösség tagjainak közös erőfeszítését és aktivitását. A kollektív tevékenység a személyiség *viszonyrendszerei* kialakulásának alapja és feltétele. A kollektív tevékenység értelmezésével kapcsolatban meg kell fogalmaznunk, hogy nemcsak a közös

célért végzett együttes tevékenységet tekintjük kollektívnek, hanem azt az individuális tevékenységet, amelynek motívumai kollektív jellegűek.

A kollektív tevékenység megszervezésekor legalább az alábbi követelményeket kell az osztályfőnöknek realizálnia:

a) a kollektív tevékenységet úgy kell megszervezni, hogy az az osztályközösség fejlődését segítse elő;

b) a kollektív tevékenység rendszeres és folyamatos legyen;

c) figyelembe kell venni a tanulók önállóságát, aktivitását, öntevékenységet;

d) biztosítani kell a közösség céljának és az egyéni aktivitás kibontakozásának harmonizálását nemcsak a tevékenységben, hanem annak megszervezésében és értékelésében;

e) végül nem feledkezhetünk meg arról, hogy a kollektív tevékenység biztosítson közös élményt.

A kollektív tevékenység – ahogy arról szóltunk – a személyiség viszonyrendszerei kialakulásának alapja és feltétele. A kollektívában kialakult viszonyok közül kiemeljük a közösségi kapcsolatokat, amelyek létrejöhetnek egyrészt a közösség tagjai, másrészt a különböző kollektívák között.

A közösségi nevelés eredményessége érdekében az osztályfőnöknek figyelemmel kell kísérnie nemcsak a „hivatalos” struktúrában kialakult, hanem a nem hivatalos struktúrában létrejött kapcsolatokat is.

A közösségi kapcsolatok feltárása, irányítása, korrigálása meghatározó nemcsak a személyiség, hanem a közösség fejlődése szempontjából is, mert a kollektív kapcsolatok és viszonyulások jellemzői meghatározzák a közösség struktúráját, szervezetségét, összeforrottságát.

A második ismervhez – a kollektív tevékenység megszervezéséhez – kapcsolódik az osztályfőnöki órák második és negyedik témacsoportja – Az osztály életének megszervezése; (főleg: Együttműködés a közös tevékenységben) – Kapcsolatok a közösségben, a kollektíva szerkezete; Egyén és közösség; Az egyén helye a közösségben.

3. A közösség *társadalmi szervezete*, amely összefügg és szervezett kapcsolatot tart a társadalom közösségeivel, összekötő kapocs az egyén és a társadalom között. Szervezettségét úgy biztosítja, hogy létrehozza megfelelő szerveit, funkcióit, amelyek a közösség megbízásából működnek. A fejlett közösség demokratikus önkormányzati egység. Az önkormányzat hatékonyságát befolyásoló tényezők közül hangsúlyozzuk a közösségi szervek tekintélyét; a tisztségviselők, aktivisták rétegeinek szélességét és közéleti tevékenységre való alkalmasságát; valamint a közösség tagjaira háruló jogok és kötelességek körét, a munka részfeladatainak körülírását.

A harmadik ismerv megfogalmazásánál említettük, hogy a közösség összefügg és szervezett kapcsolatot tart a társadalom közösségeivel. A kapcsolatok lehetnek iskolán belüliek és kívüliek. Az új nevelés és oktatás terve a pedagógiai tevékenység általános elveként határozza meg az iskola nyitottságának elvét. Az elv egyrészt azt kívánja meg, hogy a tanulók kapcsolódjanak be a helyi társadalom életébe, másrészt az iskola értelmezze, használja fel a tanulóknak az iskolán kívül szerzett, különféle forrásokból származó ismereteit, tapasztalatait.

Az osztályfőnöknek, mint a nevelési tényezők koordinátorának egyik fontos feladata, hogy szervezze az iskola, az osztály kapcsolódását az iskolán kívüli társadalmi erőkhöz, és ezeket a kapcsolatokat tervszerűen, folyamatosan fejlessze tovább.

A harmadik ismervhez „kapcsolható” osztályfőnöki órák a harmadik és a hatodik témacsoport (A közösségi élet tartalma; az osztály tisztségviselői, önkormányzata). Itt utalunk arra a fentiekkel kapcsolatban, hogy „Az iskolai élet demokratizmusa”

mint a pedagógiai tevékenység elve *fogalmazódik* meg a nevelés és oktatás terve 17–18. oldalán.

Az osztályfőnöki órák három utolsó csoportjával nem kívánunk foglalkozni. (Ezekhez az órákhoz már sok segítséget nyújtott a Módszertani Közlemények is. (L.: bibliográfiát.)

Összefoglalva: A „Közösség és személyiség” témakörbe tartozó osztályfőnöki órák témái nem új problémák megoldását jelentik. A közösségi nevelés, illetve az osztályfőnöki órákhoz kapcsolódó témák feldolgozása nem új feladat. Az új „rugalmas, nevelésközpontú, nagyobb tanári szabadságot biztosító tantervek” bevezetésekor azonban a pedagógusoknak tudatosabban, átgondoltabban kell törekedniük mindennapi nevelőmunkájukban elméleti ismereteik gyakorlati alkalmazására. Az elméleti ismeretek átgondolásához kívántunk segítséget nyújtani. Hiszen az iskola, a pedagógus felelőssége nem csökkent azáltal, hogy az elmúlt években megjelent „irányt mutató” rendeletek, dokumentumok megfogalmazták: a felnövekvő nemzedék nevelése állami ügy lett. A nevelés centrális, döntő tényezője a megváltozott szerepű iskola, a különféle hatásokat koordináló pedagógus. A pedagógusok felelősségét fokozza, hogy csak a pedagógusok aktív segítségével, tevékeny közreműködésével válnak gyakorlattá az elvek; a reformok, rendeletek végrehajtásának kulcsa a pedagógusok kezében van.

Ajánló bibliográfia a Módszertani Közlemények anyagából az osztályfőnöki felkészüléshez:

Ács Zoltánné: A család és az iskola

Módsz. Közl. 1976. 6. 2. 98–100.

Diós Sándorné: A magatartás és a szorgalom értékelése

Módsz. Közl. 1975. 5. 315–317.

Farkas Katalin: „Illemtan” általános iskolában

Módsz. Közl. 1976. 1. 54–58.

Dr. Gyurkó Imréné: Felelősök az osztályban

Módsz. Közl. 1974. 2. 149–151.

Hudra András: A rajközösség és a rajvezetőség kapcsolata

Módsz. Közl. 1976. 2. 125–126.

Kelendi Gyuláné: Általános iskolai tanítványaink felelősségtudata

Módsz. Közl. 1974. 4. 228–230.

Kelendi Gyuláné: Tanítsd meg játszani

Módsz. Közl. 1975. 4. 193–195.

Dr. Kerékgyártó Imre: Ünnepek a nevelés folyamatában

Módsz. Közl. 1975. 2. 69–76.

Dr. Kerékgyártó Imre: Aktivitás, önállóság, önnevelés

Módsz. Közl. 1975. 3. 132–138.

Dr. Kerékgyártó Imre: Önértékelés, értékrend és nevelés

Módsz. Közl. 1976. 3. 166–173.

Dr. Kerékgyártó Imre: Szexuális és családi életre nevelés

Módsz. Közl. 1976. 4. 198–204.

Dr. Pleskó András: Az osztályfőnök, mint rajvezető az 5. osztályban

Módsz. Közl. 4. 262–268. 1974., 1974. 5. 328–334.

Dr. Pleskó András: Felkészülés az osztályfőnöki órákra

Módsz. Közl. 1978. 3. 150–156.

Dr. Sásdi Imréné: Az önállóságra nevelés első lépései. „A megbízás” a kisdobosmozgalom kereteiben

Módsz. Közl. 1974. 3. 194–197.

Szabó Lajos: Magatartás-szorgalom iskolai követelményeinek meghatározása

Módsz. Közl. 1975. 5. 312–315.